

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Євтух Микола Борисович,
д. п. н., професор,
дійсний член (академік) НАПН України
гол. наук. співр. відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

Вступ. В історії передової прогресивної педагогічної думки в Україні надзвичайно важливу роль відіграв мислитель-гуманіст Тарас Григорович Шевченко (1814-1861 рр.), який питання освіти і виховання розглядав як могутню зброю у боротьбі за соціальне і національне визволення трудового люду, за нове вільне життя. У своїх численних творах, листах, щоденниках та навчальних посібниках для школи Т. Шевченко висловив цілий ряд важливих педагогічних ідей, які посіли значне місце в скарбниці української революційної педагогіки, які і сьогодні є вкрай актуальними.

Мета роботи. Осмислення педагогічних поглядів умов підготовки майбутнього вчителя на прикладах педагогічних ідей минулого української педагогічної національної школи і педагогічної думки України.

Матеріали та методи. Для визначення теоретичних основ обраної проблеми опрацьовано нормативну базу досліджуваного періоду, психологічну та історико-педагогічну літературу.

Результати обговорення. Метою справжнього виховання просвітитель-демократ Т. Шевченко вважав формування патріота, борця проти самодержавства й кріпосництва, наполегливо обстоював ідею загального виховання, всебічного і гармонійного розвитку дитини, якої, до речі, не можна досягти без активної трудової діяльності. Однією із неодмінних сторін всебічного виховання Т. Шевченко вважав працю, трудове виховання. Праця для великого мислителя – це справжнє мірило людської гідності, честі, основ

духовної культури людини. Поет по справжньому мріяв про прийдешнє суспільство, в якому не буде «пана-супостата», а будуть син і буде мати, і де вільна, творча праця приносить людям радість, достаток і щастя. «Людина працююча, - писав великий Кобзар, - по-моєму, найщасливіша людина в світі, особливо якщо праця її має таку високу, таку благородну мету» [2, с. 577].

Пошановуючи тих, хто поширював освіту серед народних мас, Т. Шевченко щиро вітав відкриття недільних шкіл в Україні, високо оцінював їх діяльність, постійно цікавився їх роботою, створював для них навчальні посібники, в тому числі й «Букварь Южно русскій» (1860 р.).

Невтомний борець за освіту Т. Шевченко мріяв про справжню народну школу, яка б давала учням міцні, глибокі знання, виховувала працюючість.

У таких творах як «Прогулка с удовольствием и не без морали», «Близнецы», «Художник», «Музыкант», «Наймичка» Т. Шевченко показав справжній стан тогочасного виховання, розкрив вкрай порочні методи і прийоми, якими користувалися вчителі-дяки. У повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» він підкреслював, що «освіта повинна збагачувати, а не обкрадати серце людське». Він прагнув до того, щоб швидше «перешколити школу» і побудувати в ній навчально-виховний процес цілком на нових засадах, а також розширити зміст загальної освіти.

Для недільних шкіл Т. Шевченко написав підручник «Букварь Южно русскій» (1860 р.). Виданням букваря він полегшити українському народові шлях до освіти, до знань, рідною мовою. Змістовий матеріал букваря насичений, демократичними й гуманними ідеалами, засобами народної педагогіки, рідною мовою, народною творчістю, історією. Для українських шкіл Т. Шевченко мріяв видати азбуку, підручник з арифметики, географію, історію України, а також етнографію. Але передчасна смерть не дала здійснитися цим задумам. Все це було переконливим свідченням того, що поет-просвітитель мріяв розгорнути широку діяльність в Україні в галузі освіти, школи і виховання дітей, яких він безмежно любив, виявляючи до них велику симпатію і гуманне ставлення, повагу до особистості дитини. Любов до дітей,

за його глибоким переконанням, властива всім хорошим людям, а тим більше вчителям.

Ось чому Т. Шевченко не обминув проблему особи вчителя, бо саме в системі суспільного виховання вирішальне значення має особистість вчителя. Він нищівно критикував тупих і обмежених учителів, які вірою і правдою служили експлуататорському ладу, були не вихователями, а немилосердними, справжніми катами. Таким був учитель – дячок Совгиря у якого сам поет навчався грамоти повість (Княжна). Великий Кобзар надзвичайно високо цінував професію педагога. Він вважав, що до вчительської роботи слід допускати лише чесних і сумлінних людей. Шевченко змальовує щедрими барвами учителя дітей Ф. Сокири — колишнього семінариста Степана Мартиновича Левицького, про мудрого і гуманного педагога-куратора Полтавського дому для виховання бідних дворян, знаменитого автора «Енеїди» І. П. Котляревського, про народних просвітителів Г. Сковороду, І. Леванду. На противагу таким вчителям Т. Шевченко змалював вчителів, які беззавітно служили народові (Попечитель Полтавської губернії у повіті «Близнецы»).

У «Букварі» Т. Шевченко висловив глибокі думки про гуманізацію всього навчально-виховного процесу в школах. Він постійно радив не подавляти активності і самостійності дитини, не примушувати її до того, чого вона ще не дійшла за своїм розвитком, за віком та своїм розумом. Т. Шевченко неухильно дотримувався поглядів індивідуального підходу до учнів. Вивчення їх психологічних особливостей в процесі навчання, він вважав вкрай важливою справою для учителів та вихователів. Разом з тим Т. Шевченко обстоював всебічне виховання учнів під яким розумів гармонійно поєднане моральне, розумове, фізичне, трудове й естетичне виховання. Важливими засобами всебічного виховання дитини він вважав природу, навчання, працю, мистецтво, привчання до моральної поведінки як в сім'ї так і в суспільстві.

У формуванні гармонійної особистості просвітитель надавав особливого значення праці, бо саме праця, на його думку, є причиною справжнього

морального виховання дитини. Ця думка Т.Шевченка є і сьогодні надзвичайно актуальною.

Не менш актуальною в педагогічній творчості поет вважав проблему сімейного виховання, де особливу роль відводив матері, яка є першою природною вихователькою своєї дитини.

Він прославляв жінок-матерів, які вірно розуміли свої благородні материнські обов'язки. «Слово мамо. Велике, найкраще слово!» - проголошував великий мислитель.

Але сімейне виховання, на його думку, не може замінити собою суспільного виховання, яким воно доповнюється і яке дає змогу дітям знайомитися з навколишнім середовищем і спілкуватися дорослими. Таке виховання повинна давати світська загальноосвітня школа. Найкращим типом такої школи Т.Шевченко вважав гімназію, якщо тільки в ній буде добре організовано навчання і виховання. У зв'язку з цим, вирішальну роль у формуванні майбутнього громадянина.

Т. Шевченко надавав особі вчителя, педагога, бо саме від нього залежатиме збереження в юнацькому віці всіх тих добрих якостей і звичок, якими були поділені діти ще в ранньому віці. Від професійної підготовки вчителя багато в чому залежатиме і гармонійний розвиток учнів. Тому вчителем він хотів бачити людей, які перш за все, мають не тільки добру освіту, але й добре, любляче серце, прагнення до самовдосконалення, здатність розуміти дитячу психологію. Саме у творчі «Художник» великий мислитель змалював образ справжнього вчителя Демського – «істинно симпатичну людину». Він скромний, ввічливий, добре освічений, багато працює над собою, терпеливий до дітей, дає своїм учням наукові знання. Такий вчитель, який володіє справжнім педагогічним тактом в уяві просвітителя – демократа був носієм найкращих людських рис. Будучи добре обізнаним з тогочасною педагогічною літературою, Т.Шевченко мріяв про такого педагога, який не лише уміло користувався б прогресивними принципами навчання, але й одночасно був би здатним збудити в учнів інтерес до навчання, до знань про

Всесвіт, про людину, природу. Окрім цього, він хотів бачити в школах таких вчителів, які б усвідомлювали свій обов'язок перед народом і Батьківщиною, бо вважав, що хороша школа, хороший вчитель – це одне з найважливіших знарядь боротьби за народне благо, за свободу і людські права.

На думку великого поета, особливо важливо, диференційовано, тактовно підходити до оцінки пізнавальних сил дитини в перші дні навчання, оберігати її від невдач доти, доки вона не захопиться новим для себе видом роботи. На цьому етапі надзвичайно важливо в межах педагогічної доцільності стимулювати, заохотити перші успіхи школярів. Тому з творів Т. Шевченка можна отримати чітке уявлення про ідеал вчителя. Таким ідеалом для нього була людина з багатограними знаннями і високими моральними якостями, яка здатна застосовувати свої знання в житті, уміє цінувати мистецтво, любить працю. Виховному ідеалові Шевченка властива така риса, як працьовитість. Праця повинна займати, на його думку, головне місце в житті людини.

Т.Г. Шевченко виніс глибоку переконаність, що освіта має допомогти людині орієнтуватися в різних ситуаціях, розвинути у неї прагнення до вдосконалення своїх знань, розширення свого кругозору. Людина, яка не спроможна розуміти навколишній світ, говорив поет, не може бути справжньою людиною. Навіть відвідування школи, якщо зміст її роботи не зорієнтований на всебічний розвиток особи, підготує лише пустомелів. Тому сам факт навчання ще не засвідчує освіченості.

Досить глибокі думки висловив Т.Г. Шевченко і про виховання жінок, про світоглядне значення історичних знань в школі, про естетичний підхід до вивчення природи, про благородний вплив на людину мистецтва. В ряді творів Т. Шевченко висловив свої досить цікаві погляди на методи навчання і виховання дітей в школі, а також на викладання окремих шкільних предметів, називаючи педагогічну справу важливою і надто серйозною справою [1, с. 685].

Таким чином Т. Шевченко підніс не лише світове значення української літератури, а й прогресивної педагогічної думки.

Передові педагогічні ідеї, в тому числі і роль вчителя, у навчально-виховному процесі, що їх пропагував у своїх творах великий мислитель, утверджуючи їх у своєму знаменитому «Букварі» та в багатьох інших творах увійшли до золотого фонду прогресивної вітчизняної педагогіки.

Підсумок. Вміле, розумне використання педагогічних ідей Т. Шевченка як і інших видатних діячів і педагогів минулого про високе покликання вчителя допоможе нам правильніше підійти до вирішення окресленої проблеми нині.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Педагогический словарь. (1960). (Т.2). Москва. (685).
2. Шевченко Т.Г. (1949). Твори. (Т.4). К., Держлітвидав. (577).